

Libya'da Amazigler ve Siyaset

Dr. Hayri Ömer

■ R A P O R 16

Libya'da Amazigler ve Siyaset

Dr. Hayri Ömer

■ R A P O R 1 6

Mayıs 2016

R A P O R 1 6

Libya'da Amazigler ve Siyaset

Dr. Hayri Ömer

Tercüme: Yrd. Doç. Dr. Muhammed Tandoğan

Redaksiyon: Ali Murat Kursun

Tasarım: Ömer Faruk Yıldız

©ORDAF, Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği,
İstanbul 2016

ISBN: 978-605-85733-3-8

ORDAF

Kısıklı Mahallesi, Hanımseti Alt Çıkmaızı, No: 2

Çamlıca Sabahattin Zaim Kültür Merkezi, Kat: 2

Üsküdar, İstanbul

www.ordaf.org

*Bu yayının tüm hakları Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği-ORDAF'a
aittir. Bu yayın ORDAF'tan izin alınmadan hiçbir şekilde yayınlanamaz ve
çoğaltılamaz. Ancak atıf yapılarak alıntılanabilir.*

İçindekiler

Bölüm 1: 7
Libya'da Amazigler ve Siyaset

Dr.Hayri Ömer

Bölüm 2: 31
Sahra Amazigleri ve Tuareglerin Dili Tifinağ:
Geçmişi Ve Geleceği

Khalid Oubla

BÖLÜM 1

LİBYA'DA AMAZİGLER VE SİYASET

Dr. Hayri ÖMER¹

Çeviren: Yrd. Doç. Dr. Muhammed TANDOĞAN

Giriş

Amazigler Libya'da Araplardan farklı kültürel özelliklere sahip bir toplumsal yapı olarak tanımlanabilir. Bu tanım Amaziglerin durumu ve siyasi rolleri hakkındaki tartışmaların odak noktasını oluşturmaktadır. Şubat 2011 devriminin patlak vermesinden sonra Amazigler geçiş döneminde aktif rol almış olsa da hala siyasete dahil olma (katılım) hakkı elde etmeye çalışmaktadırlar.

Bu çalışma Amaziglerin sadece kültürel özellikleriyle değil aynı zamanda kültürel ve siyasi duruşları, bu ikisinin ulusal bütünleşme ile ilişkisi ve özellikle de siyasi otoritenin kesintiye uğramasıyla ortaya çıkan yeni koşullara odaklanmaktadır. Bu nokta şu açıdan önemlidir; Amaziglerin siyasal sistemin kurallarını reddetmesi iki sebebe dayanmaktadır: Birincisi, her etnik unsur gibi kültürel farklılıklarını ortaya koymak; ikincisi,

¹ Bu rapor bölge uzmanı Dr. Hayri Ömer tarafından ORDAF için Arapça olarak hazırlanmıştır.

devlet yönetiminde paylarını artırmak. Bunların gerçekleşmesi bir arada yaşama anlayışını geliştirecek, özerklik ve federal yönetim gibi Amaziglerin toplumdaki soyutlanmasına neden olacak taleplerin önüne geçecektir. Umulur ki geçiş evresinin ortaya çıkardığı durum, demografik grupların, özellikle de eski yönetim zamanında zulme maruz kalmış olanların taleplerinin arttığı bir dönemde taleplerin netleştirilmesi ve sosyal-siyasi sorunların çözüme kavuşturulmasına yardımcı olur. Bundan dolayı Amaziglerin talepleri, anayasal hakların elde edilmesine başlangıç olması açısından ve devletin kültürel yapısının çeşitliliği kapsamında değerlendirilerek dilsel hakların kazanılmasını içeriyor.

Amaziglerin Libya'daki Durumu

Tarihi Arka Plan

Amaziglerin Libya'daki mevcudiyeti M.Ö. IV. bin yıla kadar geri gitmektedir. Amaziglerin Libya'daki mevcudiyetine dair ilk izler erken dönem Firavunlar devrine kadar uzanmaktadır. İzler, Nil Vadisi'nin batısında Mişvâş ve Libyû'da yerleşen kabileleri göstermesiyle tamamlanmaktadır. Bunun gibi Evcile (Uclâ) sakinleri "Nasomsiyon" olarak bilinmektedir. Kökenleri Berberî olan Şişnekler 23 aile halinde Mısır bölgesine yerleşmişlerdir. M.Ö. IV. yüzyılda Libya'yı ziyareti sırasında Herodot Evâcile, Tuareg (Tevârik) ve Gramantlardan söz etmiştir. Amaziglerin çoğu, İslam fetihlerinin bölgeye ulaşmasından sonra Müslüman ve İslam'ın destekçisi oldular. Fatımî Devleti ile beraber M.S. IX. asırda Benî Süleym ve Benî Hilâl'in bölgeye gelmesiyle birlikte Libya'da demografik sentez meydana geldi.²

Nefûse kabilesi Libya'nın en büyük ve en geniş Berberî kabilesi kabul edilmektedir. Bu kabile Nafûs b. Zahyek b. Medagis el-Ebter'e nispet edilir. Bir çok kola ayrılmıştır. En bilinenleri Mâtûse, Zemûr ve Meksûr'dur. Nefûse kabilesi eski çağlardan beri Trablus bölgesine yerleşmiştir. Daha sonra kendilerinin nispet edildiği ve en önemli yerleşim merkezlerinden biri olan Sabrâta gibi şehirleri Bizanslılara bırakarak dağlık bölgelere göç ettiler. Nefûse kabilesi Kayrevân (Tunus) ve Gıryân dağlarına göç etti.

² "Libya Amazigleri ve Yeni Anayasada Kimlik Arayışları", <http://www.shaffaflibya.com>

Yerleştikleri bu bölgeler daha sonra kendilerine nispet edilerek Nefûse Dağları olarak anıldı. Bu bölgeler günümüzde hala bu ismi taşımaktadır. Nefûse kabileleri, zaman içerisinde Yifren ve Hevâr gibi sahil bölgelerden uzaklaşıp dağlık bölgelere yerleşen diğer bazı kabileleri kendi içine aldı ve zamanla bunlar Nefûse kabileleri içinde eridi. Bu bölge tarih boyunca Emevilerin, Abbasilerin ve Fatımîlerin sürekli kontrol altında tutmak istedikleri bir bölge olduğu için zamanla stratejik öneme sahip oldu.³

Amazigler, Libya’nın asli vatandaşları olup nüfus hareketleri veya göç sonucu Libya’ya gelmiş değillerdir. Tarihi verilere göre Amazigler, Tuaregler ve Tubularla birlikte demografik bir grup olarak mütalaa edilmektedir. Burada asli unsur olmaları hasebiyle siyasi haklar bağlamında genel bir çerçeve ortaya koymak mümkündür. Bu, devlet kaynaklarının Arap kabilelerle ilgisi oranında paylaştırılması etrafında dönen hukuki ve siyasi tartışmalarla ilgili bir durumdur.⁴

Amaziglerin Bayrağı

1970’lerde Amazig akademiyası, Kuzey Afrika’daki halka ve Amazig sivil toplum örgütlerine Amazig bayrağını sundu. 1998 yılında, Kanarya Adaları’ndaki Las Palmas adasında, Amaziglerin “Kevaneşler” olarak bildiği Tafira şehrinde Uluslararası Amazig Konferansı bayrağı kabul etti. Bayrak aynı genişlikte ve paralel üç renkten oluşmaktaydı: Mavi, yeşil ve sarı. Ortasında Amaziglerin simgesi olan kırmızıyla yazılmış “Z” harfi bulunmaktaydı. Bayraktaki renkler Tamazga yani Kuzey Afrika’daki Amazig kabilelerini sembolize eder. Mavi, Akdeniz ve Atlas Okyanusu’nu; yeşil, doğayı ve yeşil Kuzey dağlarını; sarı, Büyük Sahra Çölü’nün kumlarını temsil eder. “Z” harfi ise Amaziglerin ebced hesabına göre (Tifinag) özgür insanı yani Amazigleri temsil eder. Kırmızı ile yazılmış olmasının nedeni ise kırmızının hayatın ve dirençli olmanın rengi olmasıdır. Amazig bayrağı Fas, Cezayir, Libya ve Amazig mevcudiyeti olan diğer devletlerde yaşayıp

3 Avz eş-Şerkâvî, Nefûse Dağı Siyasi ve Kültürel Tarihi (Hicri II. ve III. Asırlarda), Tawelt Kültür Vakfı Yayınları, Tarih Araştırmaları Serisi: 16, 2011, ss. 21-22.

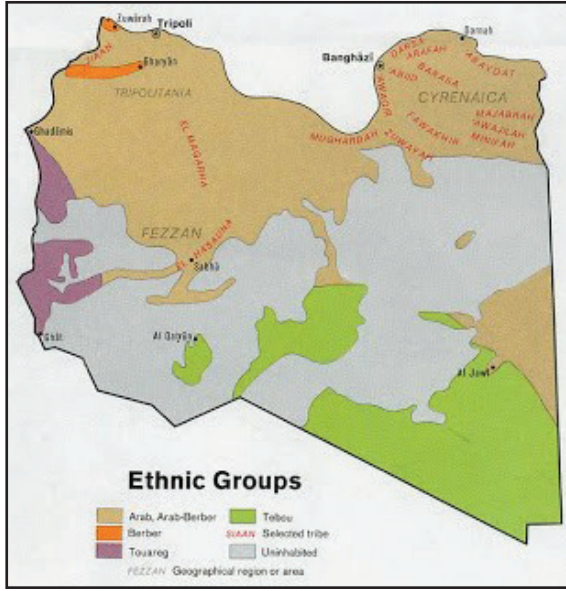
4 İsa Abdülmecid, “Küller Altındaki Yangın: Hastanelerde Doğum Hakkı Elde Edinceye Kadar Kadınlarımız Bize Haramdır, Soykırımla Karşı Karşıyayız”, <http://ossanlibya.org>

Amaziglerin bir parçası olan, bulunduğu bölgelerde doğayla iç içe yaşayan Amazigleri sembolize eder.⁵

Amazig Nüfusu

Libya nüfusu, tarih boyunca bir arada yaşamış farklı etnik gruplardan oluşmaktadır. Nüfusun büyük kısmını Arap fetihlerinden sonra bu coğrafyaya gelip yerleşen Arap kökenliler oluşturmaktadır. Bununla beraber bu coğrafyada Amazigler, Tuaregler ve Tubular gibi farklı etnik kökene sahip unsurlar bulunduğu gibi Türk, Maltalı, İtalyan, Arnavut, Fas, Cezayir, Mısır ve bunun gibi değişik milletlere kendini nispet eden topluluklar da bulunmaktadır.

Bilimsel çalışmalar Amaziglerin Kuzey Afrika'daki en eski topluluk

Libya nüfusundaki etnik grupları gösteren harita (Bkz. <http://www.libyaalyoum.com/>)

⁵ Libya Amazig Bayrakları, Septimus Sefirus, Sem'an el-Kayrevânî, Markus, Amazonlar, Süleyman el-Bârûnî, Halîfe b. Asker, Musa Beg Karade.

olduğu hususunda hemfikirdir. Halihazırdaki durum hakkında ise çeşitli yorumlar vardır. Bazısına göre Libya ve Kuzey Afrika'daki İslam fetihleriyle birlikte Amazigler Arapça konuşmaya başlamıştır. Fakat azımsanamayacak sayıda Amazig kendi diliyle konuşmaya ve yazmaya devam etmektedir. Bu durum Amaziglerin nüfusunu ve etnik kimliğini etkilemiştir. Mesele Amaziglerin toplumsal ve kültürel mirasıyla ilgilidir.

Bu oran Libya nüfus sayımında küçük bir orana tekabül eder. Amazig dilinin konuşulduğu bölgelerin tarih boyunca Libya'nın en istikrarlı bölgeleri olduğu kabul edilir. İtalyanların sömürgecilik faaliyetleri, Amaziglerin geleneksel topraklarından aile aile ya da topluca Trablus, Bingazi, Sebhe gibi ana şehirlere göç etmesine ve peşpeşe gelen hükümetlerin Amazig bölgelerini ihmal etmesiyle Amaziglerin bedevi kültürden, yerel ticaretten, toprak kiralama ve tarım arazilerini kullanma gibi olanaklardan mahrum kalmalarına neden oldu.

Amazig dilini konuşanlar Libya nüfusunun yaklaşık % 10'unu oluşturmaktadır (nüfus 6 milyon civarındadır). Bu dili konuşanların büyük bir kısmı Nefûse Dağı, Züvvâre ve Gadamis bölgelerinde bulunmaktadır. Tahminlere göre Amaziglerin Libya nüfusuna oranı % 10-15 civarındadır. Bunlar resmi olmayan tahmini rakamlardır çünkü nüfus sayımı bazı etnik grupları ve alt kollarını kapsamamıştır. Bu tahminlere göre Amazigler sayısal olarak azınlıkta kalmaktadır. Bu durum devrim sonrası oluşan yeni koşullara adaptasyon ve devlet kurumlarında temsil hususundaki sorunları artırmaktadır.

Amaziglerin Siyasi Eğilimleri

Amaziglerin siyasi eğilimleri daha çok kültürel haklar konusunda yoğunlaşmaktadır. Bu husus demokratik yönetimlerde genellikle vatandaşlar arası fırsat eşitliği sağlanması ve her vatandaşın eşit haklara sahip olması şeklinde uygulanmaktadır. Fakat devlet otoritesinin zayıf olması bu taleplerin uygulanmasını zorlaştırmaktadır. Amaziglerin beklenti ve talepleri, haklar konusunda eşitlikle sınırlı kalmayıp aynı zamanda vatandaşlık tanımının yeniden yapılıp siyasi hakların verilmesine kadar uzanmaktadır.

Popüler ve Siyasi Kültür

Amazig popüler kültüründe siyasi haklara vurgu yapan sloganlar atılmaktadır. Bazen “Amazigler devletsizdir!” şeklinde slogan atılır. Bu sloganın kendilerini koruyup kollayacak bir devlet olmaması nedeniyle Amaziglerin maruz kaldığı zulmü ve marjinalleşmeyi vurguladığı söylenebilir. Belli ki Amazigler, Libya dışında Kuzey Afrika’da farklı ülkelerde dağınık halde yaşayan Amazigleri bir araya getirecek bir devlet istemektedir. Bu arzu Amaziglerin özerklik ve kendi kaderini tayin etme taleplerinde kendini göstermektedir. Amazigler, Libya halkı ile ulusal bütünleşme ile ayrışma arasında bir noktadadırlar. Taleplerinin en uç noktasını Libya halkıyla bir arada yaşama değil yeni bir devlet talebi oluşturmaktadır. İşte bu noktada, Amaziglerin siyasi ve kültürel haklarla ilgili taleplerinin dikkate alınmasının önemi ortaya çıkmaktadır.

Belki de burada asıl mesele, Amaziglerin taleplerinin ne şekilde yerine getirileceği ve bu taleplerin sosyal alandan siyasi alana nasıl taşındığıdır. İşte bu noktada çoğulcu demokrasinin, kendisini oluşturan bütün sosyal grupların taleplerini karşılayacak bir şemsiye kabul edilmesiyle ilgili tartışmalar vardır. Buna ek olarak Kaddafi sonrası Libya halkına yönelik alternatif anlaşma şekillerinin belirlenmesi imkan dahilindedir. Amaziglerin siyasi açıdan ihmal edilmesi ise sosyal adaletsizliğin belirmesi ihtimalini güçlendirmektedir.⁶

Etnik Farklılıklar ve Milli Bilinç

İslamiyet Libya halkları arasında ortak paydayı oluşturduğu sürece Amazigler arasında etnik farkındalık artmaktadır. Bu mesele nüfusu oluşturan sosyal gruplar arasındaki anlaşmazlıkların çözülmesini zorlaştırmaktadır.⁷ Çünkü Amaziglerin siyasi söylemleri büyük oranda etnik farkındalığa vurgu yapmaktadır. Mesele siyasi haklara geldiğinde tartışma hemen marjinalleşme ve dışlama (tecrit etme) sorunlarına gelmektedir.

6 Muhammed Bûdhân, “Amazig Dilinin Sınırlarının Belirlenmesi ya da Amazig Devletinin Çizilmesi”, el-Hivâru’l-Mütemeddin, S: 2757/2, 2009/9.

7 “Amazigler Yeni Yılı Kutluyor ve Anayasal Haklar Elde Etme Konusunda İlk Forumu Düzenliyorlar”, Trablus, 01.13.2013.

Bu husus etnik gruplar arasındaki ilişkilerde kronik sorunlar barındırmaktadır.

Amazigler, Şubat devriminden hemen sonra siyasi taleplerini dile getirmeye başladılar. Eylül 2011'de, Trablus'ta Ulusal Amazig Konferansı'nı gerçekleştirirken Amazig bayrağını tanıtarak etnik kimliklerini açıkça ilan etmeye başladılar. Konferansın güvenliğini sağlayanlar arasında Kaddafi yönetimini dört yılda deviren silahlı devrime katılmış olan Amazig kuvvetleri de vardı.

Konferansta kültürel özellikler ön plana çıktığı gibi "Amazig kültürünü yaşamak hakkımızdır", "Libya halkı özgürlüğü solukluyor" şeklinde Amazig düşüncesini yansıtan sloganlar da ortaya çıktı. Konferansın başında Libya Ulusal Marşı önce Arapça sonra Amazigce okundu. Bu gelişmeler, devlette siyasi bir oluşum olarak konumunu pekiştirmek isteyen Amaziglerin taleplerini yansıttı. Ve yine bu gelişmeler, çok dilli toplumun bir arada yaşamasıyla ve devletin, bütün etnik grupların haklarını koruyacak şekilde yeniden dizayn edilmesinin gerekliliği hususunda toplumdaki çeşitliliği de yansıtmış oldu.⁸

Kaddafi'nin düşürülmesinden sonra Amazigler, kendi yıl dönümlerinin kutlanması (13 Ocak) ve Amazig şehirlerinde bu tarihin, tatil ilan edilmesi gibi kendi kültürel simgelerini açıkça dile getirmeye başladılar. "Güney ve Güneybatı Libya" gibi Amaziglerin yaşadığı bölgelerdeki yerel meclisler "Züvvâre, Sebha'nın merkezi, Vâdiyyü'l-Âcâl, Câdo, Nâlût, Yifren, Kâbev, el-Kal'a, Ruheybât, ve Ubâri" olmak üzere on şehirde bu tarihin tatil edilmesini kararlaştırdı. Bu meclisler, "Adı geçen şehirlerde Amazig yılının başladığı ilk günden Ocak ayının on üçüne denk gelen güne kadar resmi tatildir" şeklinde karar aldılar. En üst yasama organı olan Genel Ulusal Kongre, "Bu karara binaen ulusal resmi tatil çizelgesine eklenmesini, Amaziglerin Libya'nın asli unsurlarından biri olarak kabul edilmesini ve Amazig kültürünün ülke vatandaşlarının ortak kültürü olarak kabul edilmesini" talep etti.

8 "Amazigler Devrimden Sonra Libya'da Dilsel ve Siyasi Haklarını Arıyor", <http://www.elaph.com>

Libya Amazig Kongresi ilk açıklamasının başında bilinçli olmaktan bahsetti. Amazigler, haklarından mahrum bırakıldıkları zaman dilimlerinin yaşanmamış sayılması, Libya devletinin Amaziglerin siyasi, ekonomik ve sosyal haklarını resmi olarak tanıması ve vatandaşlar arasında etnik, cins, dil ve din ayrımına dayanmayan ortak ve milli ilkelerin tesis edilmesi gerektiğini dile getirdiler.

Ulusal Devlet

Amazigler, ulusal devlette milli birliğin sağlanması için karşılıklı olarak adalet ve eşitlik ilkesinin resmi olarak ortaya konması gerektiğini düşünmektedir. Taleplerini dile getirirken Libya'nın yeniden inşasında oynadıkları tarihi role ve Amazig kimliğinin net bir şekilde ortaya konmasının devam etmesi fikrine dayanmışlardır. Amazig kimliğinin farkındalığını artırmakla kastedilen şeyler, anayasada Amazig kimliğinin net bir şekilde tanınması, insan haklarına riayet edilmesi ve Libya'daki tüm sosyal yapıların çeşitliliğini yansıtacak şekilde eski yönetimdeki baskılarda kurtulması, Eylül 2011'den beri düzenlenen üç konferansta dile getirilmiştir.⁹

Amazigler arasında etnik yönelimler öne çıksa da etnik gruplar arasında ortak bir ulusal çerçeve oluşturmak için girişimler de varlığını sürdürmektedir. Bazı yerel kurumlar, etnik grupları bir araya getirerek siyasi tutumları birbirine yaklaştırma çalışmaları görülmektedir. Bu çalışmalar arasında Mısırâta Belediye Meclisi ve Askeri Şura gayretleri gösterilebilir. Bazı sivil toplum örgütleri ortak ulusal çerçeve oluşturmak için Tuareg, Amazig ve Tubulara çağrı yaptı. Belki de bu davetlerde ortaya çıkan sonuçlar, etnik problemlerin net olarak belirlenmesi ve ulusal uzlaşmanın önündeki engelleri kaldırır.¹⁰

Libya Amazig Konferansı'ndan Yüksek Konsey'e

"Libya Amazig Konferansı", siyasi ve sosyal faaliyetleri içeren bir siyasi hareket olarak 17 Eylül 2000 tarihinde kuruldu. Libya Amazig Kon-

9 Bkz. Dipnot 7.

10 "Mısırata Tuareg, Tebu ve Amaziglerden Oluşan Heyetlere Ev Sahipliği Yapıyor", Libya el-Müstakbel, www.libya-almostakbal.org/a

feransı, kendini, Amaziglerin haklarını savunan diğer platformlardan biri olarak tanımladı. Taleplerinin temelini, Amazig kültürel yapısının Libya devleti kimlik ve kültüründe anayasal ve resmi olarak garanti altına alınması oluşturmaktadır:

1. Amazigcenin Arapça gibi resmi dil kabul edilmesi, eğitim ve kamu kurumlarında, medya ve genel ticaret faaliyetlerinde kullanımına izin verilmesi.

2. Arazi kaybı, Amazigcenin kısıtlanması, medeni hukuk ve yerel idarelerdeki engeller, dini ve mezhepsel simgelerin kısıtlanması, Amazig isimlendirmelerinin yasaklanması, Amazig kültür ve haklarını savunan derneklerin yasaklanması, Libya tarihi boyunca oluşan Amaziglerin kültürel ve coğrafi simgelerinin kaldırılması gibi Amaziglerin aleyhine olan bütün kanun ve uygulamaların derhal kaldırılması.

3. Amazig aktivist ve araştırmacılarının hak ihlallerinin durdurulması ve zarar görenlere iade-i itibar yapılması.¹³ yıl sonra Amazigler, şehirlerindeki yerel meclislerin bir araya gelmesiyle oluşan Amazig Yüksek Konseyi'ni ilan ederek, siyasi vizyonun belirginleşmesi ve Amazigler arasında dayanışmanın ön plana çıkmasıyla oluşan yeni bir ortamda bu taleplerini dile getirdiler.

Amazigler, 13 Ocak 2013'te gerçekleşen anayasal hakların elde edilmesi forumunda bu talepleri son tahlilde şu şekilde dile getirdiler:

- Tarihi arka planı, derin geçmişiyle birlikte Amazig kültürü ve diğer medeniyet uzantıları, geçmişten gelen bütün kültür birikimleriyle Libyalılık, Libya devletinin kimliği olarak kabul edilmeli ve kimliğin simgeleri bayrak, ulusal marş, para birimi, kimlik belgesi, posta pulları, eğitim müfredatı ve medya gibi devletin bütün kurumlarında ve egemenlik simgelerinde vurgulanarak garanti altına alınmalıdır.

- Amazig dili Libya'nın resmi bir dilidir ve bütün Libyalıların nezdinde diğer resmi dillerle eşittir.

- Amazig dilinin resmi bir dil gibi kanuni olarak garanti altına alınıp etkinleştirilmesi için günlük dergilerde kullanımını belirleyecek düzenleyici bir kanunun yapılması elzemdir.

- Kanuni, hukuki, simgesel, ilmi ve medya hakları vurgulanarak İbazi mezhebine iade-i itibar yapılması.

Dilsel Hakların İyileştirilmesi

Libya halkı, üç dili konuşan üç büyük gruptan oluşmaktadır: Arapça, Amazigce ve Tubu dili. Hevsa ve Fülânî kabilelerine nispet edilen değişik diller olsa da bunlar çok azdır. Ayrıca Yunanca, Türkçe ve Malta dili gibi sınırlı sayıda konuşulan ya da hiç konuşulmayan diller de mevcuttur.

Amazigce Konuşanların Tahmini Sayısı

Amazigce konuşanlar Libya nüfusunun yaklaşık % 5-10'unu oluşturmaktadır. Bunların büyük kısmı Tuaregler ve Evâcile ile birlikte Nefûse Dağı, Züvvâre ve Gadamis'te bulunmaktadır. Amazig diline ek olarak farklı yerlerde Arapça'nın değişik lehçelerini de konuşmaktadırlar. Nefûse Dağından yaşayan Amazigler, dillerine ve kültürlerine en çok bağlı olanlardır. Evâcile ise Nefûse'de yaşayanlar arasında en çok Araplaşmış (müs-ta'reb) kesim olarak kabul edilmektedir.¹¹

Uzun bir kesinti dönemi yaşamasına rağmen Amazigce Tubuların arasında yayılmaktadır. Hala Amazig dil kurallarını kullanırlar. Gündelik birçok kelimesi Amazig dilinde olduğu gibi ünsüzle başlar. Ancak bu yakınlık devlete karşı ortak görüşler oluşturmaya katkıda bulunmamıştır.¹²

1951 Libya Krallığı anayasası Amazig ve Tebaviyye (Tubuca) dillerinde bahsetmemiştir. Halbuki anayasada bu dillerden bahsedilmesi, bu dillerin devlet içinde konumlandırılmasını kolaylaştırır, dilsel hakların çeşitleri ve içeriği, yargı önünde kullanımı, soruşturma ve yargılamalarda mütercim masraflarının karşılanması gibi hakların kullanımını kolaylaştırırdı.

11 Libya Nüfus Tarihi, <http://www.doctors.ly>, 28.06.2012.

12 Libya'da Tebular, <http://ossanlibya.org>. Tebular Güney Libya, Tibesti Dağları, Çad civarı Kuzey ve Batı bölgelerinde yerleşmiş bulunan bir topluluktur. Araştırmacılar son dönemlerde asıllarının Nijer'e dayandığını tercih etmektedir. Kuzeybatı Sudan'ın uzak bölgelerinden olduklarını söyleyenler de vardır. Herodot Sami ırkıdan olup Afrika kıtasının dışından özellikle yedi bin yıldan beri Hint-Avrupa kıtasından olduklarını söylemektedir. 38 kabileden oluşmaktadır.

Bunun yanında Kaddafi zamanında Amaziglerin maruz kaldığı önem arz eden bazı problemler gözlemlenmektedir. Bu durum, başka kimliklerin açıkça ortaya konmasının veya başka bir dilin kullanılmasının sıkı bir şekilde yasaklanması nedeniyle devlet düzenin kavmiyetçiliğe dayalı ve tek resmi dil olan Arapça ile sınırlandırılması halidir. Böyle bir uygulama Amaziglerin tarihi, coğrafi ve antropolojik özelliklerinin yok sayılması anlamına gelmektedir. Amazig özel isimlerini yasaklayan kanunun yürürlüğe girmesinden beri türü ne olursa olsun hiçbir resmi belgeye, okul kitabına, eğitim kurumlarında çalışan uzmana, Libya'da Amaziglere işaret eden veya hatırlatan hiçbir şeye izin verilmemiştir. Yine Amazig isimleri taşıyan çocukların medeni haklarından mahrum bırakılması, eğitim hakkından mahrum bırakılması, okula gitmesinin engellenmesi, Arapça bir isimle değiştirilmediği sürece kimlik belgelerini alamamaları ve fahiş para cezalarının kaldırılmaması da bunlar arasında sayılabilir.¹³

Devrimden sonra Amaziglerin taleplerinin ana eksenini "Amazig dilinin anayasal olarak garanti altına alınması oylamaya tabi değildir, temel bir haktır" şeklindeki görüşleri oluşturdu. Bu hakların nasıl uygulanacağı konusundaki ihtilafların ortaya konmasına rağmen Birinci Amazig Konferansı, şayet dilsel haklar anayasal garanti altına alınmazsa bu kurumların siyasi meşruiyetlerini kaybedeceğini söyledi. Bu yaklaşımın dilsel haklara uygulanması mümkündür fakat dil, azınlıklar için tek hak değildir. Bu noktada Amazigler ve diğer azınlıklar için maksimum taleplerin ne olduğunun açıklığa kavuşturulmasının önemi ortaya çıkmaktadır.¹⁴

Libya'da Amaziglerin anayasal durumu hakkında tartışmalar nedeniyle 12 Ocak 2013'te, Yüksek Konsey başkanı, konferanstan ve geçiş hükümetinden, yerel meclislerden üyeler, parti başkanları, sivil toplum kuruluşlarının üye ve başkanları, halktan büyük bir kalabalık, Arap, Amazig, Tuareg, Tubulardan bağımsız gözlemciler, Libya'nın çeşitli yerlerinden siyasi heyet başkanları ve Libya'daki konsoloslukların katılımıyla Rikso

13 "Libya Çalışma Grubu, Libya Çalışma Grubu Kaddafi Yönetimi Altında Amaziglerin Durumu Raporu", Zürih Orta Doğu ve Kuzey Afrika Azınlıklar Konferansı, el-Hıvaru'l-Mütemeddin, <http://ahewar.org>, sayı: 1913, 12.05.2007.

14 "Amazigler Devrimden Sonra Libya Dil ve Siyaset Haklarını İstiyorlar", İlaf, <http://www.elaph.com>, 26 Eylül 2011.

Otel konferans salonunda (Trablus) Libya Amazig Yüksek Konseyi'nin¹⁵ gözetiminde "Libya Amazigleri Anayasal Haklar Kazanma Forumu" yapıldı. Forum, dil politikaları konusunda çeşitli önerilerde bulundu¹⁶:

- Dillerin kullanımının belirlenmesi Amazig ve Tebaviyye topluluklarından başlamak üzere aşamalı olarak on beş seneyi geçmeyecek şekilde olmalıdır.

- Tebaviyye ve Amazig dilleri için doğrudan başbakan ya da cumhurbaşkanının gözetiminde bir dil planlama merkezi açılacaktır.

- Amazigce konuşulan bölgelerde ve Amaziglerin siyasi ve ekonomik başkenti oldukları için Trablus ve Bingazi'de on beş seneyi geçmeyecek şekilde aşamalı olarak dil öğretimine başlanması. Ayrıca bütün Libya'da adı geçen iki dilin planlamasının yapılması ve geç kalınmış olan eğitim-öğretime başlanması. Ve yine bu iki dilin her eğitim-öğretim kademesinde ulusal dil olarak kabul edilmesi.

- Libya üniversitelerinde Amazig ve Tubu dil ve kültürüne yönelik bölümler açılması ve çalışmalar için hibeler ayrılması. Libya'daki dil ve kültürleri araştırarak bir merkezin kurulması, finanse edilmesi ve bu hususta uluslararası uzman desteği alınması.

- Dil planlama merkezi, sözlük ve dilbilgisi kitapları için heyetler oluşturup finanse edecek ve bu dillerin yerleşmesi için gayret gösterecek.

- Bütün logolar (amblem), tabelalar, resmi evraklar Arapça, Amazigce ve Tebaviyye dilinde yazılacak. Örnekler bunlarla sınırlı değildir: Para birimleri, hükümet ve bakanlık amblemleri, kamu kurum ve kuruluşlarının, gayr-i resmi, özel ve genel kurumların amblemleri, kimlik kartları ve seyahat belgeleri, kamu yolarındaki tabelalar bunlara dâhildir.

- Arapça bilmeyen Amazig ve Tubular için mahkemelerde tercüman ve açıklayıcının bulunmasının anayasal olarak garanti altına alınması.

15 "Libya Amazig Konferansı Bildirisi", Trablus, 2013.02.08.

16 Ayyâd Bakkûş, "Libya'da Ulusal Dillerin Çerçevesini Çizilmesi, Libya Amazig Anayasal Haklar Elde Etme Forumunda Sunulan Bildiri", Trablus, 14 Ocak 2013.

- Amazig ve Tebaviyye yerel topluluklarıyla ilgili görev alabilmek için Amazigce konuşulan yerlerde Amazig dili, Tebaviyye dili konuşulan yerlerde Tebaviyye dili bilmenin şart koşulması.
- Çok dilliliği savunanlar bunu anayasal çerçevede ve çeşitlilik ilkesine göre talep etmektedirler. Onlara göre kalıcı anayasanın öncelikleri Arapça, Amazigce ve Tebaviyye dillerinin kullanım alanlarının hiçbir ayırım gözetmeksizin belirlenmesi olmalıdır.
- Öneriler incelendiğinde şunları söylemek mümkündür: Resmi ticarete hangi dilin öncelikli olarak kullanılacağı hususunda anlaşmazlık olduğu görünmektedir. Bu durum hükümet dairelerinde işleri olanlar için sürekli bir sorun teşkil etmektedir. Bu öneriler ulusal bütünleşme için istekli olunduğunu göstermekle birlikte özerklik ve onun alternatifi olan ayrılma tartışmaları da güncelliğini korumaktadır.

Geçiş Dönemi Yönetiminin Durumu

Libya devrimi sosyal ve toplumsal oluşumların bir arada yaşayabilmesi için fırsat sundu. Kaddafi yönetimine karşı savaşanları bir arada tutan iki faktör vardı: Dini faktör ve aşiret faktörü. Yasaklanmış siyasi örgüt mensupları Kaddafi'yi devirmek için fırsat buldular. Bunun silahlı örgütler de oluşturdular fakat Kaddafi'nin yargılanması sırasında dayanışmanın tamamlanması için en önemli faktör olan aşiret faktörünü kendi aralarında çözemediler.¹⁷

Geçiş Konseyi oluştuğunda devlet kurumlarının Amaziglerin taleplerine nasıl yaklaşım sergileyecekleri belli oldu. İlk konferans sırasında Geçiş Konseyi temsilcisi Salim Kannan "Konseyin tavsiyesi Amazigcenin ulusal bir dil olduğudur" şeklinde bir beyanatta bulundu. Dilsel çoğulculuk, ayrılık ve bölünme anlamına gelmediği için bu söz, Libya'daki halkların bir arada yaşama anlayışı geliştirmelerinin önünü açıcı etkiye sahiptir.

Amaziglerin kimliklerini yaşama gayretleriyle birlikte geçici yönetim, çocukların temel haklarından olması ve kültürel çeşitliliği yansıtacağı için

17 Dr. Rahâl Boubrik, Demokratik Geçiş Sürecinde Etnik Azınlıklar, <https://www.bchaib.net>, 14 Ocak 2013.

yeni doğan çocukların Amazig isimleriyle kayıt edilmesine izin veren bir karar aldı.

Geçiş döneminde devletin genel yönergelerine uygun olarak ulusal kongre (millet meclisi) başkanı Muhammed el-Mukrif, Libyalı Amaziglerin dilinin anayasada resmi olarak tanınması hakkına işaret etti. Ocak 2013'te yapılan ve anayasal haklar konusuna odaklanan ilk Amazig forumunda devletin resmi söylemi şu şekilde oldu: "Dilsel çeşitliliği resmi olarak kabul etmek ülkenin milli birliğine zarar vermez. Böylece Amaziglerin talepleriyle ilgili tartışmalar bu hakları yok sayma değil kullanımının nasıl düzenleneceği aşamasına geçtiği görülmüştür. Artık beklenen **süreç**, tartışmanın siyasi hakların nasıl kullanılacağı aşamasına geçilmesidir."

Amazigler ve Geçiş Dönemi

Nuri Ebu Sehmeyn, 184 oyun 96'sını alıp Ulusal Konferans Başkanı seçilerek yüksek siyasi görev üstlenen ilk Amazig kabul edilir. Ebu Sehmeyn mevcut siyasi kriz yönetiminde köşe taşı vazifesi gördü. Gördüğü bütün baskılara rağmen Millet Meclisini yönetim organı olarak devam ettirdi. Amazig kimliğini Libya'ya empoze etme girişiminde bulunmadı. Bununla beraber Tuareg ve Tubular gibi Amazig dilinin Libya'nın kültürel zenginliği olduğundan hareketle Amazigcenin kullanılmasının gerekliliği üzerinde durdu.¹⁸

Amazigler ve Siyasi Geçiş

Amazig Konferansı'nın açıklamalarından anlaşıldığı kadarıyla Amaziglerin siyasi vizyonu, devletin Amazig toplumuna açılması ve resmi çerçevede onu kabul etmesi gerektiğine yoğunlaşmaktadır. Şubat Devrimi siyasi raporlarına göre hala Kaddafi yönetiminin uzantıları varlığını muhafaza etmektedir. Ulusal bütünlüğü bozacak birçok ırkçı politikaya etki alanı açması bakımından yeni kurumlar eski kurumların sadece kopyasıdır.¹⁹

18 "Libya'da Amazigler ve Yeni Anayasada Kimlik Arayışları", bkz. Dipnot 1.

19 "Ulusal Libya Amazig Konferansı Sonuç Bildirisi", Trablus, 2013.02.08. D0.3/7/22.lerin son anayasada dışlanmasına karşı sunduğu bildiri, <https://www.youtube.com/, ermekteydi.cak 2013..org/amektedir>.

Her ne kadar Amazig azınlıkları Kaddafi'nin düşüşünün ardından Ağustos 2011'de yapılan geçici anayasa ile haklarını elde etme fırsatı yakalamış olsalar da, 26 Eylül 2011'de Trablus'ta Amazigler bir toplantı daha yaptı. Bu toplantıda Amaziglerin haklarını savunacak bir örgüt ortaya çıktı: "Libya Amazig Platformu". Platform, Amazigleri etnik kimlik olarak kabul etmekle beraber çok kültürlülüğe, dilsel çoğulculuğa ve sosyal çeşitliliğe vurgu yapmayan anayasanın ilanından sonra kendi konumunu net olarak belirten bir açıklama yaptı. Çünkü ilan edilen anayasa Amazig dilini dikkate almaksızın Arapçayı resmi dil ilan etmişti. Çoğulcu, adil bir toplumsal yapının önünü açmaması, insan hakları ve uluslararası sözleşmelere aykırı olması nedeniyle yeni anayasa Amaziglerin beklentilerinin altında kaldı.²⁰

Bu gelişmelerden sonra Amazig siyasi söylemlerinde marjinal ifadeler öne çıkmaya başladı. Özellikle Kaddafi döneminde maruz kaldıkları sosyal adaletsizliklere ve devlet imkanlarından mahrumiyetlerine dikkat çektiler. Bu nokta marjinal söylemlerin arka planını anlamak için önemlidir. Bilindiği üzere eski Libya yönetimi yerel destekçilerden güç alan ve bir kişinin sözünün geçtiği otoriter bir rejimdi. Muhaliflere ve azınlıklara karşı sert ve müsamahasız olma, onları devlet imkânlarından ve kendilerini ifade etmekten mahrum bırakma rejimin temel politikasıydı.²¹

Bu hususta devletle Amazigler arasında siyasi söylemlerde ortak noktalar belirlemede zorluklar ortaya çıkmaktadır. Geçiş yönetimindeki ortaklığa ve bu yönetimin Amaziglerin taleplerini anlamasına, Amazig forumlarında ve yayımlanan birçok makalede alışlageldik söylemlerle desteklemesine, Amazig dilinin anayasal olarak kabul edilmesi yönünde devlet nezdinde genel bir eğilim olmasına rağmen, Amazigler, birçok kültürel ve siyasi platformda güçlü bir şekilde taleplerini dile getirmeye devam

20 Dr. Rahâl Boubrik, dipnot 16. 2011'de Cerbe/Tunus'ta yapılan konferansta Fethi Nuhaylif'in yeni doğmakta olan Uluslararası Amazig Konferansı başkanlığı adaylığı için Libya Amaziglerinin çalışmaları başarılı oldu. Bu konferans Fas, Cezayir, Tunus, Kanarya Adaları ve diasporadaki Amaziglerden temsilciler içermekteydi. Bu konferansın son oturumunda Libya Amazig Temsilcisi iki koltuktan beş koltuğa yükseldi.

21 "Libya'da Amazigler ve Yeni Anayasada Kimlik Arayışları", bkz. Dipnot 1.

ettiler. Devrimden sonraki süreçte marjinal içeriklere dayalı bir siyasi söylem ortaya çıktı. Buradan hareketle Amazig kültürel haklarının ancak devletle bütünleşmeyle beraber elde edileceğini söylemek mümkündür. Birçok makalede ırkçı söylemlerin ve diğer asli diller dikkate alınmaksızın Arapçanın resmi dil ilan edilmesinden kaynaklanan kaygılar dile getirildi. Çünkü dil meselesi kendi kaderini tayin etme hakkından doğan taleplerin en başta gelenlerinden biriydi.²²

Devrimci Amazigler, geçici yönetim üzerinde baskı araçlarının kullanılmasına yöneldiler. Millet meclisine saldırılar yapılması yanında Melita Petrol ve Gaz Tesisleri'nde oturma eylemi başlatıldı. Petrol ve gaz çıkarılmasına engel olan eylem iki hafta sürdü. 15 Kasım 2013'te meydana gelen Trablus olaylarından sonra bu süreç Libya Amazig Yüksek Konseyi'nin talebine kadar devam etti. Amazig şehirlerinde toplantı ve gösteriler yapılması, oturma eylemleri düzenlenmesi gibi Amaziglerin birçok eylem girişimi olduğu için Melita Gaz Tesisleri'ndeki eylemle yetinilmedi. Ancak bu eylemlerin siyasi kararlara etkisi çok zayıf oldu.

Libya Amazig Konferansı ulusal diyaloga, ülkenin siyasi durumuna, ulusal sorumluluğa, ülkenin içinde bulunduğu tehlikeli duruma, güvenliği, istikrarı ve ulusal bütünlüğü tehdit eden tehlikelere dikkat çeken bir bildiri yayınladı. Bu düşünceler daha önce Libya Amazig meselesiyle ilgili ortak düşünceye ulaşmak için başlattığı ulusal Amazig diyaloglarının başlangıcında "Amaziglerin Hakları ve Anayasa ile Garanti altına Alınması" tartışmasında dile getirilmişti. Bu konferansta Amaziglerin aynı siyasi duruş etrafında birleştirilmesi, ulusal diyaloga geçilerek Amaziglerin ortak talepler etrafında birleşmesi hedeflenmişti.²³

Devam eden siyasi kriz esnasında, Amazig edebiyatının Amazig kimliğinin ve siyasi haklarının tanımında "dil, insan ve toprak" üçlüsüne vurgu yaparak Amazigler hedeflerini özerklik ve federal yönetim hakkı elde etmek olarak belirledi. Amaziglerin % 10'luk bir azınlık olarak kabul edildiği bir ülkede Amazig dilinin ve kültürünün resmi olarak tanınması

22 Fethi Nuhaylif, Amaziglerin "Kan Sadece Arap dili Kalsın Diye Mi Dökülüyor, O Libya Dili Değil Mi?", <https://www.facebook.com/>, 1 Ağustos 2013.

23 "Libya Amazig Ulusal Diyalog Konferansı Bildirisi", 1 Ekim 2013.

faydasızdır. Finansal haklar anayasal garanti altına alınmalı, kendilerine has siyasi parti kurarak siyasette etkin konuma gelmelidirler. Bundan dolayı talepler sadece dilsel haklarla sınırlı kalmayacaktır, yapıcı bir zeminin oluşmaması durumunda bu süreç, özerklik talebi ve Libya'nın asıl nüfusun temel haklarından olması bakımından kendi kaderlerini tayin isteğine kadar uzanacaktır.²⁴

Ulusal kimliklerinin, dillerinin ve ekonomik kalkınma araçlarının üzerinde koruyucu bir şemsiye vazifesi görmesi nedeniyle federal yönetim Libya Amaziglerinin sorunlarının çözüm şansını artırmaktadır. Ancak toprak üzerinde egemenlik hakkı tanımaksızın ve coğrafi alan açmaksızın Fas'ta olduğu gibi Arapçanın altında şeklen anayasaya ikinci bir resmi dil olarak konulması kuru bir milliyetçilikten başka bir şey ifade etmeyecektir.²⁵

Anayasal Uygulamalarda Durum

Amazigler ilan edilen anayasa taslağında birtakım değişiklikler yapılmasını talep etmektedir. Yeni anayasa oylamalarında oy çokluğu (üçte iki) yerine daha adil olduğu için 30 maddede oy birliği sistemi uygulandı. Düzenlemeler 3 Ağustos 2011'de ilan edilen anayasa taslağını da kapsadı. Ulusal Geçiş Hükümeti'nin kesin vaatlerine rağmen birinci madde Amazig dilinin anayasal olarak tanınmasından bahsetmiyordu. Yine otuzuncu madde Amaziglerin devletin adı ve dili konusundaki görüşlerine izin vermiyordu. Bunun üzerine Amaziglerin talepleri, anayasanın hazırlanmasında sosyal yapıların nüfus oranına göre değil eşit olarak dikkate alınması gerektiğine yoğunlaştı. Bu yöntem, nüfusu oluşturan sosyal grupları eşit imkanlara sahip kılacağı için ulusal bütünleşme imkanı sunacaktır.²⁶

Taleplerinin gereği olarak Amazigler, Libya devlet kurumlarını boykot etmeye başladılar. Boykotların en önemlisi kurucu heyet, kurucu he-

24 "Melita Gaz Tesisleri'ndeki Amazig Devrimcilerin Açıklaması", <https://www.youtube.com/2013/10/26>.

25 "Libya Amazig Yüksek Konseyi Başkanı olarak Seyyid İbrahim Mahluf'ın Avrupa Devleti ziyaretinde dile getirdiği bazı önemli konular", <https://www.youtube.com/>

26 "Libya Amazig Yüksek Konseyi Bildirisi", Trablus, 2015/10/4

yet adaylığı ve seçimi, temsilciler meclisi seçimlerini boykot ve bu meclisin aldığı kararları tanımamayı. Amaziglere göre dilsel haklar teminat altına alınmazsa temsil şekilden ibaret kalır.²⁷

Toplumu oluşturan kesimlerin, şekli temsil edildiği iddiasıyla Amazigler, anayasa hazırlanması için kurucu heyet seçimi yasa tasarısını reddetti. Bu durum, genel meclis olan Parlamento'nun kesinleşmiş şeklini oylamaya sunmadan önce Libya Amazig Yüksek Konseyi'nin anayasa hazırlama komitesi kurucu heyet seçimleri adaylığı ve seçilmeyi boykot kararı almasından sonra oldu.²⁸

Anayasa kurucu heyetinin kararlaştırdığı beşinci maddeye Libya Ulusal Konferansı kültürel bileşenleri olarak (Tuareg-Amazig-Tubu) itiraz edildiği gibi başka üyeler de itirazda bulundu. Kültürel özelliklere sahip topluluklarla ilgili maddeler görüş birliğine varıldıktan sonra oylanacaktır. Şayet tekrar oy çokluğu gündeme getirilirse Amazigler ve diğerleri bunu boykot edecektir. Bu Amaziglerin siyasi duruşlarıyla ilgilidir. Tuaregler ve Tubular kurucu heyet seçimine katıldılar.²⁹

Amaziglere göre anayasanın oy çokluğu ilkesine göre hazırlanmak istenmesi beşinci maddenin oy çokluğu ile geçirmek istenmesindedir. Beşinci madde kültürel hakları teminat altına almadığı için kültürel yapıların (Amazig-Tuareg-Tubu) haklarını korumamaktadır. Buna binaen Amazig Meclisi kurucu heyet seçimlerini boykot kararı aldı.³⁰

Kurucu heyet seçimleri 20 Şubat 2014'te yapılmasına rağmen net bir başarı sağlanamadı. Bu aşamada Amaziglerin boykot kararının anayasal ikilem meydana getirdiği tartışmaları başladı. Böyle bir yaklaşım, Amazig-

27 "Libya Amazig Yüksek Konseyi-Ulusal Tebavi Topluluğu-Libya Tuareg Yüksek Konseyi'nin Kurucu heyetten çekilme sonrası yapılan açıklama", 2013/7/23; "Libya Amazig Yüksek Konseyi Açıklaması", Trablus, 2014/3/18.

28 "Libya Amazigleri ve Yeni Anayasa'da Kimlik Arayışları", bkz. Dipnot 1

29 Bkz. Dipnot 1

30 "Ulusal Güçleri Bir Araya Getirme ve Geliştirme Topluluğu'nun Amaziglerin son anayasada dışlanmasına karşı sunduğu bildiri", <https://www.youtube.com/>, 2013/7/22; "Libya Amazig Yüksek Konseyi'nin, sağlam bir temele oturmadığı sürece anayasa kurucu heyet boykotuna devam edilmesi gerektiğini vurgulayan iki numaralı bildiri", Trablus, 2015/9/12.

lerin boykot sorununu anayasanın meşruiyetinin sorgulanmasına kadar götürebilir. Başka bir açıdan ise Amaziglerin temsil edilmemeleri (iki üye ile), anayasa bildirgesinde vurgulanan çoğulculuk ilkesiyle çelişmektedir. Ayrıca temsil edilmelerinin zorunluluğu açısından da sorun teşkil etmektedir. Bu duruma göre anayasanın meşruiyeti, Amaziglerin anayasa taslağı referandumuna katılarak onay vermesine bağlıdır.³¹ Bu durum anayasal, kültürel ve dilsel haklar perspektifinde devlet yapısında Amaziglerin siyasi bütünleşme taleplerinin siyasi diyaloglarla yönetilme biçimiyle ilgilidir. Daha sonra bu konu anayasa hazırlama sürecindeki siyasi zorluklardan biri olacaktır.

“Amazig Meclisi” başkanı, Amaziglerin taleplerinin reddedilmesinin onları taleplerini Avrupalı devletlere sunmaya ittiğini ifade etti. Demokratik yoldan sapıldığı ve seçilmiş kurumların görevini yerine getiremediği için Geçiş Hükümeti’ni boykot ettiklerini söyledi. Uluslararası müdahalelerin halk arasında mezhep çatışması çıkarmaya çalıştığına, özellikle (Amaziglerin benimsediği) İbazi mezhebine karşı Suudîlerin Mâlikî mezhebini desteklemesinin ulusal bütünleşme fikrini tehdit eden hususlardan biri olduğuna işaret etti.³²

Amazig meclisi, problemin sadece anayasa deklarasyonunun ihlal edilmesinden ibaret olmadığını, anayasa hazırlama kurucu heyetinin donukluğuna bağlı olarak yasama kurumlarının bölünmüşlüğüne de kapsadığını ifade etti. Ülkeyi saran bozulmuşlukla yüzleşmeden başarılı bir anayasa hazırlamak mümkün değildir. Amazig Meclisi’ne göre bunun sebebi alelacele uygulamaya konulan fabrikasyon çözümlerdir.³³

Amaziglere göre kurumların işleyemez hale gelmesi ve demokrasiye geçişte birçok hata yapılmasının nedeni çok sayıda devletin Libya’nın iç işlerine karışması ve iktidar mücadeleleridir. Yine etnik kabile savaşları

31 İzzet Kamil el-Makhûr, Geleceğin Libya’sının Anayasasının Hazırlanmasında Kurucu Heyet”, <http://shuoon.wordpress.com>, 29 Kasım 2012.

32 “Libya Amazig Yüksek Konseyi Başkanı olarak Seyyid İbrahim Mahluf’un Avrupa Devleti ziyaretinde dile getirdiği bazı önemli konular”, <https://www.youtube.com/>, 2014/11/16.

33 “Libya Amazig Yüksek Konseyi ikinci bildirisi”, bkz. Dipnot 29.

da Libya'nın demokratikleşme yolunda geri kalmasına neden oldu. Yüksek mahkeme kararlarını dikkate almama, kanunsuzluk, eğitim-öğretimin ve petrol sektörünün durması devletin işlevini yitirmesine neden oldu.³⁴

Amazig meclisi başkanı, Avrupa ziyaretinde, Libya dosyası ile ilgili olarak Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde başsavcıyla ve Libya'daki yargılama imkânlarının yetersizliği nedeniyle "Seyfülislam Kaddafi" teslim almaları talebiyle Libya dosyasını soruşturma komisyonu ile bir araya geldi. Bu talepte iki husus göz önünde bulunduruldu: Birincisi, devlet organlarının böyle bir yargılama yapmaya gücü yetmez. İkincisi, Kaddafi güç kazanmak için kabile ittifakı kurmaya hala çalışmaktadır.³⁵

Birleşmiş Milletler uzun oturumlarında Amazig Meclisi temsilcisinin alınmayışı, Libya Amazig Yüksek Konseyi tarafından Libya devletinin kaderinin belirlenmesinde Amazigleri yok saymak olarak yorumlandı. Amazig Meclisi'nin dışlanması, Birleşmiş Milletler diyaloglarının Libya'nın siyasi birliğini destekleyici değil dışlayıcı olduğu anlamına gelmektedir.³⁶

Sonuç

Amaziglerin Kaddafi döneminde kendilerini soyutlamaları, maruz kaldıkları dışlanmalar sebebiyle, Libya devriminden sonra oluşan bütün kurumları boykot etmeleri ise anayasa taslağında devletin kimliği konusundaki anlaşmazlıklar ve devletin diğer toplumsal oluşumlara işaret etmeksizin kendini Arap devleti olarak tanımlaması nedeniyledir.

Sosyal bölünmüşlükler ve herkesin kabul ettiği bir hukuk sisteminin olmayışıyla da ilgili sorunlar vardır. Hakların tanımlanmasıyla ilgili karmaşıklık, vatandaşların bu hakları ve fırsat eşitliğini elde ederken belli bir hukuk sisteminin olmayışı ulusal bütünleşmenin önünde engel teşkil etmektedir. Bunlar ve özellikle azınlıkların artan talepleri, siyasi diyalog-

34 "Libya Amazig Yüksek Konseyi Tarafından dile Getirilen Bazı Konular", bkz. Dipnot 31.

35 Kerime İdrisi, "Libya Amazigleri Avrupa'da Destek Talebinde: İç Savaşa Girerek Etnik Temizlikle Karşı Karşıya Kalırız", <https://hunasotak.com/>

36 "Libya Amazig Yüksek Konseyi üçüncü bildirgesi, Libya Siyasi Anlaşma Konumu", Trablus, 2015/12/22.

ların yetersizliği, kurumsal bölünmelerin artması siyasi sistemde endişelerin artmasına neden olmaktadır.

Amaziglerin siyasi sistemden uzaklaşmaları, siyasi boşluk oluşmasıyla ilgilidir. Fas'ta "Sehîrât" görüşmelerinde olduğu gibi sosyal oluşumların siyasi faaliyetlerden uzak tutulması devletle toplum arasında boşluk oluşturmaktadır. Burada Amaziglerin ulusal uzlaşma hükümetini boykot etmeleriyle beraber ulusal bütünleşme sorununun arttığı görünmektedir.

Kaynakça

- “Amazigler Yeni Yılı Kutluyor ve Anayasal Haklar Elde Etme Konusunda İlk Forumu Düzenliyorlar”, 01.13.2013.
- “Devrimden Sonra Amazigler Libya’da Dil ve Siyaset Haklarını İstiyorlar”, İlâf, <http://www.elaph.com/>, 26 Eylül 2011.
- “Devrimden Sonra Amazigler Libya’da Dil ve Siyaset Haklarını İstiyor”, İlâf, <http://elaph.com/>, 26 Eylül 2011.
- “Libya Amazig Konferansı Sonuç Bildirisi, Trablus, 2013/02/08; Libya’da Tubular”, <http://ossanlibya.org/>.
- “Libya’da Amazigler ve Yeni Anayasada Kimlik Arayışları”, <http://shaf-falibya.com>.
- “Melita Gaz Tesislerindeki Amazig Devrimcilerinin Açıklaması”, <https://www.youtube.com/>, 2013/10/26
- “Libya Amazig Ulusal Diyalog Konferansı Bildirisi”, 1 Ekim 2013.
- “Libya Amazig Yüksek Konseyi Bildirisi”, Trablus, 2015/10/4.
- “Libya Amazig Yüksek Konseyi-Ulusal Tebavi Topluluğu-Libya Tuareg Yüksek Konseyi’nin Kurucu Heyetten Çekilme Sonrası Açıklama”, 2013/7/23.
- “Libya Amazig Yüksek Konseyi Bildirisi”, Trablus, 2014/3/18.
- “Ulusal Güçleri Bir Araya Getirme ve Geliştirme Topluluğu’nun Amaziglerin son anayasada dışlanmasına karşı sunduğu bildiri”
- “Sonraki Libya”, <https://www.youtube.com>, 2013/7/22.
- “Libya Amazig Yüksek Konseyi’nin, sağlam bir temele oturmadığı sürece anayasa kurucu heyet boykotuna devam edilmesi gerektiğini vurgulayan iki numaralı bildiri”, Trablus, 2015/9/12.
- “Libya Amazig Yüksek Konseyi üçüncü bildirgesi, Libya Siyasi Anlaşma Konumu”, Trablus, 2015/12/22.
- “Libya Amazig Konferansı Bildirisi”, Trablus, 2013/02/08.
- “Libya Nüfus Tarihi”, <http://www.doctors.ly>, 28.06.2012.

"Libya Amazig Yüksek Konseyi Başkanı olarak Seyyid İbrahim Mahluf'un Avrupa Devleti ziyaretinde dile getirdiği bazı önemli konular", <https://www.youtube.com/>, 2014/11/16.

"Dr. Rahâl Boubrik, Demokratik Geçiş Sürecinde Etnik Azınlıklar", <https://www.bchaib.net>, 14 Ocak 2013.

"İzzet Kamil el-Mekhûr, Geleceğin Libya'sının Anayasasının Hazırlanmasında Kurucu Heyet", <http://shuoon.wordpress.com>, 29 Kasım 2012.

"Avz eş-Şerkâvî, *Nefûse Dağı Siyasi ve Kültürel Tarihi (Hicri II. ve III. Asırlarda)*, Tawelt Kültür Vakfı Yayınları, Tarih Araştırmaları Serisi-16, 2011, ss. 21-22.

Ayyâd Bakkûş, "Libya'da Ulusal Dillerin Çerçevesini Çizilmesi, Libya Amazig Anayasal Haklar Elde Etme Forumunda Sunulan Bildiri", Trablus, 14 Ocak 2013.

İsa Abdülmecid, "Küller Altındaki Yangın: Hastanelerde Doğum Hakkı Elde Edinceye Kadar Kadınlarımız Bize Haramdır, Soykırımla Karşı Karşıyayız", <http://ossanlibya.org>

Fethi Nuhaylif, "Amaziglerin Kanı Sadece Arapça Kalsın Diye Mi Dökülüyor, O Libya Dili Değil Mi?", <https://www.facebook.com/>, 1 Ağustos 2013.

Kerime İdrisi, "Libya Amazigleri Avrupa'da Destek Talebinde: İç Savaşa Girersek Etnik Temizlikle Karşı Karşıya Kalırız'", <https://hunastak.com/>

Libya Çalışma Grubu, Libya Çalışma Grubu Kaddafi Yönetimi Altında Amaziglerin Durumu Raporu", *Zürih Orta Doğu ve Kuzey Afrika Azınlıklar Konferansı, el-Hıvaru'l-Mütemeddin*, <http://ahewar.org>, sayı: 1913, 12.05.2007.

Muhammed Bûdhân, "Amazig Dilinin Sınırlarının Belirlenmesi ya da Amazig Devletinin Çizilmesi", *el-Hivâru'l-Mütemeddin*, S. 2757/2, 2009/9

"Mısrata Tuareg, Tubu ve Amaziglerden Oluşan Heyetlere Ev Sahipliği Yapıyor", Gelecek Libya, www.libya-almostakbal.org/a

BÖLÜM 2

SAHRA AMAZİGLERİ VE TUAREGLERİN DİLİ TİFİNÂĞ: GEÇMİŞİ VE GELECEĞİ

Khalid Oubla¹

Çevirenler: Yrd. Doç. Dr. Muhammed Tandoğan, Aydın Özkan

Tifinâğ'ın Geçmişi

Eskiden beri, sessiz ve `sükûnlu` bir dil olarak Emâziğiyye'nin (Emâziğ) kendine has ve tabiatına uygun bir yazı şekli vardır. Bu yazıyı "Tifinâğ" diye adlandıran Sahra Emâziğleri ve Tevârikler (Tuareg: İmohag) halen nesilden nesle kullanılmaktadırlar. Bu alfabeyle, Orta Akdeniz havzasından Nijer güneyine ve Kanarya adalarından Mısır'ın batı sınırlarına kadar, bütün Kuzey Afrika ve Sahra'da yayılmış denilen "Lîbî-Emâziğ"e ait birtakım eski yazıtlar vardır. Tifinâğ harflerinin yayılması, Emâziğ dilinin yayılmasına şahitlik eden Tarih sahasıyla paralel bir şekilde gerçekleşmiştir. Bu yazıtların çoğunun özelliği tek dil (Emâziğ) olmalarıdır. Hâlbuki diğer kısım, ki parmakla sayılabilecek kadar az, ikili dile dayanmaktadır: Emâziğ-Punik, Emâziğ-Latin.

1 V. Muhammed Üniversitesi, Agdâl, Rabat, Khalid_oubla@yahoo.fr. İlgili metnin orijinali için bak : <http://www.chtoukapers.com/online/print-7830.html#>

Tifinâğ alfabesinin ana hatları, çoğunlukla tarih literatüründe iki terim etrafında şekillenir: “Tifinâğ” ve “Lîbî”. Bunlar ise çoğu zaman aynı anlama gelen eş anlamlı bir terim olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla bu tür adlandırmaların her biri ayrı ayrı kısmi açıklamalara muhtaçtır:

➤ “Tifinâğ” terimi, “Tirrâ” terimi gibi Emâziğ hattının yazılı sembollerine verilen addır. Tifinâğ’ın çoğul olması, kelimenin farklı bir takım harflerden oluşmasının tabiatından kaynaklanmaktadır. Diğer açıdan ise Tifinâğ alfabesi, Kuzey Afrika ve Sahra boyunca karşılaştığı çeşitlilikten kaynaklanmaktadır. Tifinâğ dili, milattan önceki dönemden beri Cezayir’in güneyi, Mali ve Nijer’in Emâziğîleri tarafından edinilmiş alfabetik sistemdir. Aynı zamanda şu anda Tevârikler tarafından kullanılan dil, aynı alfabe sisteminin kollarından biridir. Sözün özü Tifinâğ’ın çeşitli kolları vardır: Doğu Tifinâğı, Batı Tifinâğı, Sahrâvî Tifinâğı ve Tevârik Tifinâğı. Bunlar Emâziğiyye’nin sembollerini kullanan bir yazı türüdür. (Bu türleri aşağıdaki makalede ele alacağız.)

➤ “Lîbiyye”: Greklerde Afrika anlamına gelen “Libya” kelimesinden türetilmiştir. Afrika’nın sâkinlerinden olan Lîbîler, Emâziğîlerin atalarıdır. Aynı kökten gelen “libo” kelimesi eski Mısırlıların komşuları olan Emâziğîler için kullanırdı. Eski yazıtları ele alan bazı çalışmalar ve araştırmalardan çıkan sonuca göre “Lîbiyye” terimi, Afrika kuzeyindeki gelişime tanıklık eden çeşitli Emâziğ alfabeleri için kullanılır. Bu sahadaki eski yazıtlara “Lîbî-Emâziğ” yazıtları denmektedir.

Tifinâğ araştırmacıları (Faidherbe, 1870; Chabot, 1933; Marcy, 1936; Galand, 1966; Camps, 1996 vs) bir yazı sistemi olarak, Emâziğ diliyle ilgili Lîbî-Tifinâğ sisteminin bütünlüğü konusunda ittifak içerisindedirler.

Aynı şekilde bu yazıya ait üç yazı çeşidi olup, eskiden beri birlikte yaşadıkları (aynı zamanda kullanıldıkları) ve Tifinâğ yazısının çeşitli şekillerini oluşturduklarına dair ittifak etmişlerdir. Söz konusu olan yazı çeşitleri şunlardır: Doğu Tifinâğı, Batı Tifinâğı ve eski Sahrâvî Tifinâğı. Bu sınıflandırma iki temel buud çerçevesinde açıklanmaktadır:

1. Lîbî Tifinâğı: Çeşitleri çok, harfleri ve ses çeşitleri coğrafi şartlara göre çoğalmakta ve değişmektedir.

2. Bu yazı çeşitlerinin her birinin kullanıldığı yerin ve bölgenin tarihi bağımsızlığı.

3. Tifinâğın yazı çeşitlerinin her birinin özellikleri ve yaşadığı bölgeler şu şekildedir:

Doğu Tifinâğı:

Tunus'un kuzeyi ve Cezayir'in doğusunda yer alır. Bu iki bölge Lîbî-Emâziğ yazı türlerinin ortaya çıkışına tanıklık eden en yoğun bölgelerdir. Bu iki bölge, Emâziğ dili ve yazısının gelişimine şahit olan Numidya Krallığı'na aittir. Hatta orada Emâziğ yazısıyla para dahi darp edilmiştir. Aynı zamanda her iki bölge, yabancı medeniyetlerle birlikte yaşamışlardır. Yazıtların ilki, 1603 yılında keşfedilen "Emâziğ-Punik" ikili diliydi. Ardından Dugga'da bulunan Emâziğli Kral Massinissa'nın kabri vasıtasıyla keşfedilmiştir. İki asır sonra Tunus'taki İngiliz Konsolos (Thomas Reade), yazıtları İngiltere'ye götürdü ve bunlar kendisi öldükten sonra İngiltere Müzesi'ne nakledildi. (bkz: Chabot 1933: 145-146) İkinci yazıtlar ise ancak 1904'te Tunus'taki Dugga'daki Massinissa'nın kabrinde keşfedilmiştir. Bu doğu Lîbî-Emâziğ yazıtlarının tarihi değeri, 19. yüzyılın sonunda Tifinagoloji'nin (Tifinâğ bilimi) doğuşundan beri bir takım araştırmacının merakını uyandırdı. Bu merakın neticesinde Doğu Tifinâğı, araştırma ve dolaşım açısından en yoğun olanı kabul edildi. Emâziğ-Punik türüyle iki dille yazılmış olan Dugga levhası sayesinde bu çeşidin harflerinin sayısı 23 ile sınırlandırıldı.

Batı Tifinâğı:

Bu yazı türü, Fas ve Cezayir'in batısında yer alır. Leksus, Tamûda ve Vlilî'de keşfedilen kitabeler, Emâziğ-Punik ve Emâziğ-Latin olarak iki dille yazıldıkları için çok sayıda araştırma ve etüde konu oldular. Lîbî-Emâziğ ile yazılmış 300'den fazla kazılmış levha, Fas'ta birkaç bölgede bulunmaktadır. (Bkz. Marcy 1932; Galand 1966; [1] ve diğerleri, 2001.) Bu bölgeler, Liksus, Tamûda, Ayn Cum'a, Tikrikra (Ezru yakınında), Vlilî ve civarı, Re's Bikefriven (Tiflet'e yakın), Urika'daki Yakur, Ukimmiden, İğrem (Tarudant)'te bulunan Vârâmdez, Figig'de bulunan Tisserefin, Ben Kerkûr (Râşidiye), Emsemrir (Vazazat)'te yer alan Useykis, Tinzulün'de

Femü's-şinâ, Zakura'da İfren, Akka (Tata)'da Meskâvâ, Userd'de Şâyif Vuld Âtiyâ, Semmâre'de Lûmât el-Aslî vd.

Batı Tifinâğ'ının ikinci türünün özellikleri: İçinde bulunan harflerin sayısı, Doğu Tifinâğ'ınkinden daha fazladır. İçinde birkaç türü barındırır, geniş coğrafi bir bölge üzerine yayılmıştır ve büyük ölçüde Sahrâvî türüyle benzerlik göstermektedir.

Sahrâvî Tifinâğ:

Bu yazı türü, çok geniş bir coğrafi bölgeyi kaplar; Cezayir'in güneyi, Mali, Nijer ve Libya. Birçok kitabe Tassili, Haggar, Adraren İfoğas, Adrar Ahnit, Ayir, Trablus'ta Bunacim, Fizan'da yer alan Cerme vd.

Araştırmacı Henri Lhote'a (1984) göre bu yazı türü üç gruba ayrılmaktadır. Birinci grup, en eski sayılan tür olup atlar ve atları taşıyan kişilerin taşlarda kazılmış kitabelerin üzerinde Caballin'in döneminde (Büyük Sahra'da deve bulunmadan önce) ortaya çıktı. Bu Tifinâğ türünün sembollerini çözmek zordur. İkinci grup tamamen en eski sayılan sembollerden oluşmaktadır. Bunlar da şuanki Tifinâğ'a yakındırlar. Bunları, sadece Tevârikler okuyup anlayabilmektedirler. Bu Tifinâğ türü, devenin Sahra'da ortaya çıktığı döneme aittir. Tifinâğ'ın üçüncü türü, bugüne kadar nesilden nesle aktarılmış ve Tevârikler tarafından kullanılan günümüz Tifinâğıdır. Henri Lhote'un tespit ettiği bu grupların yanında araştırmacı Arkeolog Malik a Hachid'e (2001) göre dördüncü bir tür daha vardır ki bu en eskisi sayılmalıdır. Büyük Libya Sahrası'nda ortaya çıkan bu yazı, ilk sembolleri/figürleri içerisinde barındırmaktadır. Bunlar Cezayir'de yer alan Tassili bölgesinde zürafa ortaya çıktığı dönemde eski Emâziğ insanının hayvanlarla yaşantısına tâbi idi. Araştırmacı Hachid'e göre Sahrâvî Tifinâğ'ının çeşitliliği muhtelif tarihi dönemlere ve muhtelif coğrafi bölgelere bağlıdır.

Tifinâğ'ın türlerinin bu şekilde sınıflandırılması, yayıldığı coğrafi bölgeleri tanımaya, coğrafi, tarihi ve etnik veriler ışığında bölgesel özelliklerini ortaya çıkarmaya yardımcı oldu.

Tifinagologlar, Tifinâğ alfabesini üç çeşit olarak sundular (geçen paragrafa bkz). Aslında bunlar, aynı yazının farklı üç yüzünü teşkil etmek-

tedirler. Aynı zaman veya belirli tarihi süreçler içerisinde Emâziğ dilinin muhtelif kollarının ses çeşitlerini yansıtırlar.

1960'lardan beri Tifinâğ'ın yeni yazı çeşitleri ortaya çıktı. Bunlara Neo-Tifinâğ (Yeni Tifinâğ) dendi. Bunlar Tifinâğ'ın tarihi, bilimsel ve doğal gelişimini teşkil ettiler. Eski Tifinâğ'ın geliştirilmek istenmesinin amacı şundaki Emâziğ dilinin bütün dallarına uygun olacak şekilde Emâziğ'i standart alfabetik bir sisteme sokmaktır. İlk denemeler 1960'ların sonlarında Emâziğ Akademisyen Akrav İmaziğen tarafından gerçekleştirildi. Tarih, süreç içinde kopukluk tanımadığı için Tevârik Tifinâğ'ını esas olarak aldı. Neo-Tifinâğ uygulaması, hızlı bir şekilde Fas ve Cezayir'e yayıldı ve o dönemden beri ilaveler ve değerlendirmelere tanık oldu. IA kısaltılmasıyla tanınmış Tifinâğ-Akrav İmaziğen'in yanı sıra aşağıdaki çeşitler de ortaya çıktı: Amazigh (ama), Tamazgh (tam), fus deg wfus (FF), Arabia Ware Benelux (Awb), Tifawt (Tif), Tasafut (tas), tamazight (taz), Tamagit (tag), Tawiza (taw), Agadir o'fla (agof.)

Bu çeşitlerin gelişmesi ve yükselebilmesi için tarihi veriye dayanmak gerekmektedir. Tarihi Tifinâğ, bilinen harflerin çoğunu kendi bünyesinde muhafaza etti. Emâziğ'in şundaki dil kollarının kendilerine has tabiatına uygun olacak şekilde mevcut harfler düzeltilmekte ve değerlendirilmektedir. Bu çeşitlerden bir kısmın özellikleri arasında kalın ve (dudaklı) harflere dayanması yer almaktadır. Diğer kısım ise buna ihtiyaç duymamıştır. Neo-Tifinâğ'a ait olan birbirine çok yakın ve ancak cüz'i farklılıklar taşıyan bütün bu türlerin özelliklerini anlatmak fazla uzun sürer. Fakat burada amacımız zaman ve mekân açısından Emâziğ'in yazılı anlatımını değiştirmeye katılmış olan bin yıllık alfabenin sürecinin çizelgesini göstermektir. Aynı zamanda harflerin geometrik şekillerindeki değişiklikleri ve düzeltmeleri ortaya çıkarmaktır. Elbetteki bu durum, bütün dünya yaşayan dilleri için geçerli bir durumdur.

Tifinâğ'ın Geleceği

Tifinâğ'ın alfabesinin eski ve günümüz tarihi mirasına binaen Emâziğ'in dilsel verileri ve muhtelif yazılı şekilleri tahlil edilerek, tarihi devamlılığına ve dört prensibe dayanarak şundaki Tifinâğ-Yırkam üzerine kurallar ve değerlendirmeler gerçekleştirildi. Şöyle ki;

1. Harfin tarihi dayanaklığı: Bu prensibe dayanarak şundaki Tifinâğ'ın harfleri köklü ve tarihidirler. Antik Emâziğ'e aittir. Bu da tarihi ve muasır Tifinâğ alfabesinin muhtelif yönlerine güçlü bir şekilde bağlı kalmak manasına gelir.

2. Harfin yazılmasının basit olması: Tifinâğ harflerinin yazılması basit ve kolaydır. İlaveli sembollere, bileşik harflere veya bağlam ve cümle akışına göre okunan harflere ihtiyacı yoktur.

3. Harfin kıymetinin belli olması: Her sese karşılık gelen bir harf var. Ne söylenirse yazılabilir. Dolayısıyla bu durum, okuma ve yazma faaliyetini kolaylaştırır. Hâlbuki Fransızca gibi bir dilde (ch) gibi bileşik harfler bulunur. Bu da bazen 'ş' gibi ve bazen 'k' gibi okunabilir.

4. Genel Yeterlilik (Mevcut ile yetinebilmek): Bu prensibe göre sadece Emâziğ dilinin esas fonemlerine (ses birimlerine) uyan harflere dayanılır.

Günümüz Tifinâğ'ının üzerinden belirli standartlar ve kurallar oluşturmak başarılı bir faaliyetir ve bu antik alfabenin önündeki kapıyı aralamıştır. Bu sayede hem eğitim ve medya âlemine girmiş hem de Emâziğ dili için resmi bir harf sistemi olarak kabul edilmiştir. Teknoloji ortamına ve bilgisayar âlemine girmesi tarihi bir kazanç olarak az bir iş değildir. Zira bu yazı sisteminin, teknolojik ve teknik araçlara sokulması ile küreselleşmenin gereksinimlerine uyulması insanlara fırsatlar tanır. Yıllar önce Tifinâğ alfabesiyle yazmak suç kabul edildikten sonra (ofisinin tabelasını Tifinâğ ile yazan Avukat Hasan İdbelkâsım ve İşçi Bayramı'nda 1994'te Tifinâğ diliyle yazılmış afişleri kaldırılan Tilli Derneği) artık bugün istinasız bütün Kuzey Afrikalıların gurur kaynağı oldu. Bu da hem Emâziğ sivil toplumunun fedakârlıkları ve kesintisiz mücadelesi ile milli demokratik güçlerin hem de bu milli, tarihi ve önemli kazanç için kendilerine ait olan ilmi ve akademik yeteneklerini adanmış bir grup öğretmeninin sayesinde oldu.

Tifinâğ kendi harflerinin yazı şekillerini atlayıp daha derin bir duruma (boyutu) geçer. Tifinâğ alfabesi, asil Emâziğîlerin mimarlık, dokuma sanatı, dövme, porselen ve geleneksel el sanatları sayesinde yüzyıllarca kendisini empoze ettikten sonra sıra mağazaların vitrinleri, özel müesseseler, bazı

resmi müesseseler, milli festivaller ve Emâziğ'in kalkınmasıyla ilgili faaliyetleri yaratma işine girmiş olan kalkınma derneklerine geldi. Hâlbuki eskiden bu dernekler, altyapılarla ilgileniyordu. İktisadi ve mali alandaki banka raporlarını (örneğin BMCE Bank) artık Emâziğ diliyle görmeye başladık. Bu da dönüşüm/değişim hızını açıklamakta ve bu sayede kendi kendisiyle uzlaşmış olmaktadır. Gerçekten Emâziğ yazısını kamu hayatına entegre etmek için ilk önce Fas'ta iki dilde eşit şekilde yan yana yaşamaya başladılar, (fakat bu eşitlik henüz tam manasıyla gerçekleşmedi çünkü bazı karakterler ve müesseseler geçmişten gelen eşitsizlik, dil kurumundaki teklik ve Arap milliyetçiliğin pençelerinden kurtulunamaması zihin dalgınlığına kapılmaya sebebiyet verdi.) sonra bu eşitliği okullarda, medyada, devlet dairelerinde, kamu ve özel alanlarda sağlamak amaçlandı.

Tifinâğ alfabesi halk arasında, kurumlar, milli ve yöresel meydanlarda sürekli yayılmaktadır. Dolayısıyla bu alfabenin görsel hafızada sürekli canlı kalması sağlandı. Bu görsel kimlik, yerliye ve yabancıya bu vatanın asaletini (eski olması) ve derin bir medeniyete mensup olduğunu göstermektedir. Bu alfabeyi sinyalizasyon ve yollarda kullanmak toponomi isimlerini iyice anlamak, okumak ve kolayca muhtevasını kavramak için çok yardımcı olmuştur. Dolayısıyla kim olduğumuzu anlamamızı sağlamaktadır. Öyle ki Tifinâğ alfabesi başka alfabelerde bulunmayan harfler ve sesli özellikler taşır. Kalın ve dudaklı harfler buna örnektir:

➤ İzi – izi: birinci kelime kalın Z iledir. Anlamı safradır. İkinci kelime ince Z iledir ve anlamı sinektir.

➤ İkle – ikle: Birinci kelime dudaklı k ile okunur. (Bak gibi köylüce söylendiğinde. Buradaki 'k' Arapça'daki ك harfine benzer.) Anlamı ise 'bo-yadı, renklendirdi'dir. İkinci kelime ise normal 'k' ile okunur, anlamı da 'dinlendi ve soluklandı'dır.

Bu kelimeleri, Tifinâğ alfabesiyle yazmakta hiçbir zorluk çekilmez. Hâlbuki bu kelimeyi Arap harfleriyle yazmak öyle kolay değildir. Çünkü Tifinâğ alfabesi, kendisine has olan kalın ve dudaklı harfleri içermektedir.

Daha önce resmi vesikalarda (kimlik, evlilik ve boşanma gibi medeni haller gibi) Fransızca son derece zaruret teşkil ediyordu. Arap alfabesi bazı

harfleri içermediğinden dolayı bazı isimleri yazmak zorluk çıkarıyordu ve Fransızca bu boşluğu dolduruyordu. Genelde bazı isimleri doğru okuyabilmek için Fransızcaya başvuruluyordu. Eğitim-öğretim hayatımızda bazı hadiseler şahit olduk. Örneğin bir arkadaşımın soyadı “Agrram” idi, ama çoğu zaman “Akram” şeklinde çağrılıyordu. Halbuki bu iki isim arasında büyük fark vardı. Başka bir arkadaşın isim “Tigsas” idi. Çoğu zaman insanlar bu ismi ağır şekilde alay ederek ABD’deki “Texas” ile bağlantı kurarak çağırırdı. Resmi vesikalarda Tifinâğ alfabesinin kullanmaya başlanmasının sebeplerinden biri de Fas’taki köklü aile isimlerinin soyluğunu korumaktı. Ayrıca Frankofonların bahaneleri ortadan kalkmış oldu.

Milli bağlılığın derinleşmesi ve sembolik menfaatleri daha değerli kılmak için eğitim, en önemli alan olarak varlığını korudu. Bu sayede Emâziğ’in günümüz ve geleceği geçmişinden çok daha yoğun olacaktır.

Kaynakça

Mustafa A'sâ, Cüzûru'l-Kitâbeti'l-Emâziğiyye min ecli tersîmi ebcediyyeti Tîfînâğ li-tedrîsi'l-Emâziğiyye, AMREC, Rabat 2002, s. 9-32.

Hüseyin el-Mücâhid, "Tîfînâğ", Ma'lemetü'l-Mağrib (Mağrib Ansiklopedisi), Sela Matbaası, 1995, s. 2724-2726.

M. Ameer vd., Graphie et orthographe de l'amazighe, IRCAM, el-Maârifü'l-Cedîde, Rabat 2006.

G. Camps, "Ecriture Libyque", Encyclopédie Berbère, C. 17, Edisud, Aix-en-Provence, 1996, s. 2564-2573.

L. Galand, Inscriptions antiques du Maroc, CNRS, Paris 1966.

M. Hachid, Les premiers Berbères. Entre Méditerranée, Tassili et Nil, Edisud / Ina Yas, Aix-en-province / Alger 2001.

G. Marcy, Les inscriptions libyques bilingues de l'Afrique du Nord, Impr. Nationale, Paris 1936.

R A P O R 16

Libya'da Amazigler ve Siyaset

Dr. Hayri Ömer